

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННІЙ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:
КОМПАРАТИВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 10-282 М групи
Спеціальності 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»
Криворучко Анастасія Сергіївна

Керівник: д.ю.н., професор **Стратонов В.М.**

Рецензент:

завідувач кафедри спеціальних та професійних
дисциплін Херсонського факультету Одеського
державного університету внутрішніх справ
д.ю.н., професор **Шкута О.О.**

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Становлення інституту незаконної торгівлі людьми в сучасному праві.....	11
1.1. Генеза виникнення незаконної торгівлі людьми в Україні.....	11
1.2. Основні положення Закону України «Про протидію торгівлі людьми» і підзаконні нормативно-правові акти на його виконання.....	23
1.3.Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми.....	27
РОЗДІЛ 2. Кримінально-правові заходи у сфері протидії торгівлі людьми в Україні та світі.....	31
2.1.Система протидії торгівлі людьми у правозастосовній практиці України.....	31
2.2. Шляхи вирішення проблем та заходи протидії торгівлі людьми у світі.....	38
2.3.Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн.....	42
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДБЗПТЛ – Департамент боротьби зі злочинами пов’язаними з торгівлею людьми Національної поліції України.

Європол – Європейський поліцейський офіс, Європол координує оперативно-розшукові дії поліції та інших компетентних органів держав-учасниць ЄС з метою підвищення ефективності співпраці компетентних органів в боротьбі з міжнародною злочинністю.

ЄС – Європейський Союз.

ОБСЄ – організація з безпеки і співробітництва у Європі.

УВКБ ООН – управління верховного комісара ООН у справах біженців.

ПРООН – програма розвитку ООН.

ЮНІСЕФ – ((англ. United Nations International Children's Emergency Fund; аббр.: офіц.; англ. UNICEF) міжнародна організація, яка діє під егідою ООН, яка є послідовником Міжнародного фонду допомоги дітям.

ЗО – злочинна організація.

ЗУ – Закон України.

Інтерпол – скорочена назва Міжнародної організації кримінальної поліції.

КК України, ККУ – Кримінальний кодекс України.

МОМ – Міжнародна організація з міграції.

МОП - Міжнародної організації праці.

ОЗГ – організована злочинна група.

ОЗУ – організоване злочинне угруповання.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

ВООЗ - Всесвітня організація охорони здоров'я.

Трафікінг (англ. trafficking) – англомовний термін, який використовують для визначення торгівлі людьми; означає торгівлю рабами, наркотиками і незаконну торгівлю взагалі.

Рабство – це статус або умови життя людини, яка не вільна у виборі своїх роботодавців, з якою звертаються як з річчю або власністю і яка може бути продана на ринку.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Незважаючи на те, що ми живемо у 21му сторіччі, торгівля людьми та рабство є одними з першорядних проблем сучасного світового співтовариства. Їм приділяється чимала увага як в національних законодавствах різних країн, так і на інтернаціональному рівні.

Торгівля людьми є однією з найжорстокіших форм порушення основних прав і свобод людини. Незалежно від виду експлуатаційної мети, цей злочин має важкі, а іноді і фатальні наслідки для постраждалих осіб. Злочин торгівлі людьми безперервно еволюціонує, оскільки мотивацією для його скоєння є стремління злочинців одержати статки від експлуатації постраждалих та протистояти зусиллям правоохоронних органів з протидії їхній злочинній діяльності.

У міжнародних документах для формулювання торгівлі людьми використовується англomовний термін «trafficking», який означає торгівлю рабами, наркотиками та незаконну торгівлю взагалі. Але характерне місце серед цих злочинів займає торгівля людьми та використання рабської праці. Ця проблема набула міжнародного характеру. Під торгівлею людьми розуміється акт, який включає в себе вербування, перевезення всередині однієї країни або через її кордони, продаж, купівлю, передачу, приховування або утримання особи, яке вчиняється з використанням введенням в оману або насильства (тобто застосування сили або зловживання владою) або боргової кабали з метою утримання особи, за платню або без неї, в примусовій праці або в умовах, подібних рабству,

сексуальної та трудової експлуатації, особливо це стосується жінок та дітей.

Кожен рік у всьому світі від семисот тисяч до чотирьох мільйонів людей продаються, перевозяться й утримуються проти їхньої волі в умовах подібних рабству. Основними фактами акту торгівлі людьми являється обман, насильство, боргова кабала та експлуатація заради корисливої мети. А саме, обман полягає в дезінформації людини щодо умов праці або характеру її роботи, яка буде виконуватися надалі потерпілим.

Згідно з Конституцією України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». На теперішній день з метою отримання прибутків у нашій державі здійснюється дуже велика кількість злочинів, які посягають саме на ці блага. Але особливу загрозу встановлює торгівля людьми, адже протягом останнього десятиріччя ця злочинність надбала помітної актуальності не лише в Україні, але і за її межами.

Для України торгівля людьми в її сучасному погляді гостро постала наприкінці ХХ ст., а саме після розпаду СРСР. Сукупність соціально економічних умов, географічне положення країни та справжній «безлад» на українських кордонах привели до того, що наша країна обернулася в країну транзит «живого товару». Особливо загрозливих форм надбала торгівля жінками та дітьми.

Проте, слід зауважити, що останнім часом намітились певні позитивні зрушення щодо питання торгівлі людьми як пересічних громадян, так і представників владних структур. В Україні була створена правова база для боротьби з торгівлею людьми: КК України в ст. 149 встановлює відповідальність за цей вид злочину, та було напрацьовано урядову програму щодо запобігання торгівлі жінками і дітьми.

Рівночасно, масштаби та обсяги работоргівлі в нашій країні продовжують залишатись загрозливими. Причиною цього є дуже складна соціальна та економічна обстановка в Україні [3].

За оцінками МОМ, розпочинаючи з 1991 року, від торгівлі людьми постраждали більш 260 000 українців. З них майже 50 000 зазнали експлуатації тільки протягом останніх трьох років. Торгівля людьми – це новітнє рабство, яке поширене значно більше, ніж нам може уявитися [4].

У боротьбі з цим злочином визначне значення має кримінальне законодавство, удосконалення якого припустиме лише з урахуванням положень міжнародних договорів, які торкаються протидії торгівлі людьми, та вивчення зарубіжної практики з цього питання. Саме тому є доцільним порівняльне дослідження законодавства України та ряду зарубіжних країн щодо відповідальності за торгівлю людьми, що дає нам запозичити позитивний досвід, а також урахувати ті чи інші негативні фактори, які потрібно оминати й надалі при внесенні змін до ст. 149 КК України. Питанням протидії торгівлі людьми раніш вже приділяли увагу багато науковців, проте не усі з них спиралися на досвід зарубіжних держав у цій сфері. Слід нагадати лише деякі праці українських (А.М. Орлеан, Я.Г. Лизогуб, С.С. Яценко) та російських (В.І. Коваленко, Б.Б. Ахмедов, А.С. Куліков) учених. Такі дослідження були проведені у 2005–2010 рр. З того часу кримінальне законодавство зарубіжних країн пережило багато змін. А саме тому порівняльно-правове дослідження означеної проблеми нині залишається актуальним.

У сьогоденні торгівля людьми та використання рабської праці є однією з найважчих форм міжнародної злочинності та причисляється до «злочинів проти людства». Особливо цей злочин вражає гідність, самовизначення і недоторканність особи. Не відзначаючи на думку

багатьох «захисників прав людини», це явище не пережиток давніх часів, а навпаки, воно модернізується та добре вписується в нинішні світові реалії.

Таким чином актуальність дипломної роботи не викликає жодних сумнівів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана згідно з розробленим кафедрою національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права ХДУ планом проведення актуальних наукових досліджень та у відповідності до ініціативної теми кафедри («Теорія та практика реформування галузевого законодавства України», №0118U006817).

Мета кваліфікаційної роботи полягає в розробці практичних рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми, попередження та припинення розглянутого виду злочинів, що ґрунтується на підставі комплексного дослідження кримінально-правових та кримінологічних проблем.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері охорони недоторканості особистості, інтересів та прав людини від злочинних посягань, пов'язаних з торгівлею людьми.

Предмет дослідження виступають кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за торгівлю людьми та застосування даних норм на практиці; дані, що характеризують стан, динаміку та структуру розглянутого злочину; особистість злочинця; фактори, які породжують вчинення злочинів подібного характеру; форми та методи боротьби, які використовують правозахисні органи у власній діяльності.

Методи дослідження. У відповідності до мети та завдання кваліфікаційної роботи нами у дослідженні були використано наступні методи:

- історико-правовий;
- порівняльно-історичний;
- системний, психологічний;
- системно-структурний;
- порівняльно-правовий;
- формально-логічний;
- логіко-юридичний.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані в роботі положення ,які стосуються малодосліджених питань, можуть бути використані в процесі подальших практичних розробок проблеми боротьби зі злочинами , пов'язаними з рабством і торгівлею людьми, а також в процесі викладання кримінального права в вищих і середніх спеціальних навчальних закладах.

Апробацію результатів дослідження здійснено в збірнику міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародні та національні аспекти вдосконалення правоохоронної та судово-експертної діяльності в умовах глобалізації» (26 листопада 2021 р., м. Херсон).

Публікація: Криворучко А.С. Протидія торгівлі людьми: компаративістичний аспект. *Міжнародні та національні аспекти вдосконалення правоохоронної та судово-експертної діяльності в умовах глобалізації: збірник міжнародної науково-практичної конференції – готується до друку.*

Структура кваліфікаційної роботи визначено у відповідності до мети та завдань кваліфікаційної роботи та включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В СУЧАСНОМУ ПРАВІ

1.1. Генеза виникнення незаконної торгівлі людьми в Україні

Ми цілком розуміємо те, що проблема реальності, захищеності і забезпеченості прав та свобод людини і громадян цілком пов'язано із конкретно визначеними історичними ознаками розвитку кожної держави, змістом організації державної влади і соціально-економічним станом, що панує в тій чи іншій країні, становленням політичних інститутів, політичною обізнаністю і активністю громадян та іншими умовами, що існують у кожній державі. Але разом з тим найвизначною умовою існування будь-якої держави і будь-якого суспільства є незалежність і суверенність держави, готовність та необхідність громадян їх боронити і відстоювати.

Проблема торгівлі людьми має глибокі історичні й етнонаціональні корені. З давніх-давен такі блага людства, як свобода та особиста недоторканність, були головними об'єктами посягань. Як правило, це відбувалося під впливом історичних подій, коли значні частини території сучасної України були під владою загарбницьких військ або тоді, коли обмеження, а часом і повне усунення можливостей реалізації вищезгаданих природних благ людей пов'язувалися з певною формою правління (абсолютної монархії) у країні чи відповідного режиму (тоталітаризму). Свобода людини і її недоторканність також були об'єктом посягань з боку окремих осіб, що заробляли на цьому чималі гроші [6].

З проголошенням 24 серпня 1991р. незалежності України була відкрита нова сторінка історії нашої держави та її народу. Це дало змогу розширити права та свободи громадян, та наповнило її новим змістом і значенням.

Конституція України у розділі II закріпила дуже ємкий та різноманітний перелік природних, невідчужуваних прав людини. Зокрема до нього відноситься право кожної людини на свободу (ч. 1 ст. 29 Конституції України). «Право на свободу та особисту недоторканність, гарантоване ст. 29 Конституції України, є одним із найбільш вагомих та значущих прав людини» [7]. «Згідно з положеннями, задекларованими у цій конституційній нормі, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, що встановлені законом. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Тримання особи під вартою застосовується лише як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затриману особу потрібно негайно звільнити, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не було вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою». Зміст вищезазначеної конституційної норми відповідає положенням ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8], згода на її обов'язковість була надана Верховною Радою України, яка на цей час є частиною національного законодавства України.

Одним із злочинних посягань, які грубо порушують це право, є торгівля людьми. [9].

Поняття торгівля людьми у різни країнах визначається по-різному. Так, Рада Європи дала таке визначення: “торгівля людьми – незаконний

акт, що здійснюється особою, яка спрямовано чи не спрямовано схиляє громадянина третьої країни виїхати в другу країну, шляхом використання обману чи іншої форми насильства або ж шляхом зловживання залежним становищем цього громадянина чи своїм адміністративним статусом”.

Торгівля людьми – це одна із форм сучасного рабства, до якого причасне домашнє рабство, примусовий шлюб, боргова кабала, примусове зайняття проституцією та участь у виготовленні порнографічної продукції, нестерпні форми праці тощо.

Якщо звернути увагу на історичний аспект, то у становленні сучасної системи правового регулювання у протидії торгівлі людьми вагома роль відводиться міжнародній конвенції, а саме у частині про скасування рабства, а також засудження будь-якої діяльності, яка пов’язана тим чи іншим чином з торгівлею людьми.

У першій Конвенції про рабство від 25 вересня 1926 року поняття рабство визначається як стан людини, над яким здійснюються атрибути права власності. Згодом, Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) прийняла Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами.

Але найважливішим міжнародним документом про заходи щодо протидії торгівлі людьми є Конвенція Ради Європи, яка була ухвалена 16 травня 2005 року. У даному документі, виходячи з положень ст. 28, передбачено захист жертв, свідків та осіб, що співпрацюють з судовими органами та захист «від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників» [10].

Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року дає більш детальне визначення поняттю торгівля людьми. У ньому чітко визначенні діяння, що входять до складу злочину.

Так, відповідно до статті 149 КК України під торгівлею людьми розуміється: продаж чи інша оплатна передача людини[11].»Продаж – це договір (угода), відповідно до якої одна особа (продавець) передає обумовлену річ (а в даному випадку – людину) у фактичну незаконну власність іншої особи (покупця), а остання зобов’язується сплатити за неї певну грошову суму, передбачену угодою сторін». Під іншою оплатною передачею слід розуміти:

фактичне незаконне передання права власності на людину іншій особі внаслідок договору міни, застави чи інших договорів, за якими людина надається для експлуатації за матеріальну винагороду у вигляді цінностей чи послуг матеріального характеру;

здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов’язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі.

Тобто це такі угоди, внаслідок яких людина передається іншій особі безплатно (дарування, безоплатна експлуатація), а також дії, що виникають з боку особи, яка отримує “живий товар”, – купівля, одержання людини внаслідок міни, найму, застави чи іншої угоди.

Для такої форми торгівлею людини повинна визначатися мета: подальший продаж або передача іншій особі. У цьому випадку винний усвідомлює, що людина передається саме з цією метою.

Окрім вищезазначеного, кінцевою метою такої форми торгівлі людьми є сексуальна експлуатація людини, використання її в порнобізнесі,

втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) з комерційною ціллю, використання людини у збройних конфліктах, незаконна експлуатація праці людиною.

Сексуальна експлуатація являється ще одним із видів експлуатації праці людини, а саме в галузі проституції чи в суміжних з нею сферах.

Використання в порнобізнесі – є фактично використання людини у створенні предметів порнографічного характеру, незважаючи на її роль в цьому процесі.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, які пов’язані напряму з психічним чи фізичним впливом на людину, що вчиняються з метою викликати у неї бажання брати участь в одному чи кількох злочинах. Для цього можуть бути використані різноманітні способи впливу.

Залучення в боргову кабалу – це повне ставлення особи в стан рабської залежності від іншої особи.

Експлуатація цієї особи може тривати до тієї пори, доки вона не відпрацює свій “борг” (в багатьох випадках це ціна, яка була сплачена за цю людину та усі витрати пов’язані з її утриманням).

Усиновлення або удочеріння у комерційних цілях – це оформлення за допомогою спеціального юридичного документа батьківської опіки над дітьми, що були позбавлені батьківського піклування, з метою подальшого їх використання для отримання доходів (у жебракуванні, занятті азартними іграми або подальшого вчинення щодо цих дітей угод, які пов’язані з фактичною передачею права власності).

Використання у збройних конфліктах особи для виконання нею бойових завдань, пов’язаних з поваленням державної влади або порушенням суверенітету і територіальної цілісності інших держав тощо.

Щодо здійснення торгівлі людьми на практиці, то цей злочин вчиняється за допомогою таких дій, які у сукупності дають їй таке поняття.

Ці дії подаються у такій послідовності:

1) вербування (як правило здійснюється шляхом підкупу, обману, викрадення, зловживання владою чи залежним становищем жертви, погрози або іншого виду примусу);

2) транспортування (а саме перевезення “живого товару” до країни – реципієнта);

3) передача (тобто купівля-продаж, обмін чи інші оплатні або безоплатні форми передачі “права власності” на людину);

4) експлуатація (насильне змушення щодо заняття проституцією, використання людини у порнобізнесі, залучення у злочинну діяльність тощо).

На нашу думку, у більшості випадків торгівлею людьми займаються добре організовані злочинні угруповання, які мають інтернаціональний характер та завдяки цьому робить ці злочини майже безкарними з практичної точки зору.

Наявність обов’язкової мети наступного продажу чи іншої передачі іншій особі (тобто незаконне перевезення через державний кордон України) і необхідної вимоги щодо усвідомлення винним подальшої мети такої діяльності (сексуальної експлуатації, залучення у злочинну діяльність, використання у порнобізнесі та інших, які передбачені у ст. 149 КК України) ще більше ускладнює процес доказування. Отже, доказування вини у більшості випадків є можливим лише у двох випадках: якщо винний сам виконав всі дії щодо передачі людини іншій особі (вербування, перевіз, продаж); або якщо винний систематично постачає “живий товар”

покупцям для подальшого використання їх у жебракуванні або жінок для сексуальної експлуатації.

Альтернативний характер у цьому виді злочину має й мета. Тобто винний, який заволодів людиною і незаконно перемістив її через державний кордон України з ціллю продажу, передачі та іншою метою, повинен розуміти, що в подальшому ця особа буде використовуватися в одній із зазначених в статті 149 цілях.

Залежно від мети, торгівля людьми поділяється на такі види:

- 1) торгівлю жінками і дітьми з метою використання їх в сексуальних цілях (для виробництва порнографічних матеріалів чи зайняття проституцією);
- 2) торгівля людьми з метою використання їх праці;
- 3) торгівля людьми з метою залучення в боргову кабалу;
- 4) торгівля людьми з метою використання у військових конфліктах;
- 5) торгівля з метою втягнення у злочинну діяльність;
- 6) торгівля дітьми з метою усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях.

Залежно від місця проживання “покупця”, то ми виділили два види злочину торгівлією людьми:

- 1) внутрішньодержавна (продаж чи інша оплата, передача людини);
- 2) міждержавна (здійснення стосовно людини будь-яких незаконних діянь, пов’язаних із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без неї через державний кордон України з метою яка чітко визначена в ст.149 метою).

На нашу думку, більш визначенні етапи вчинення злочину торгівлі людьми мають бути в такій послідовності:

- 1) встановлення контролю над особою (вербування, викрадення або незаконне позбавлення волі людини);
- 2) переміщення особи;
- 3) передача (одержання особи);
- 4) експлуатація особи.

Щодо об'єкта торгівлі людьми, то нею є громадська моральність, а саме: воля, честь та гідність особи та порядок суспільних відносин, на базі яких забезпечуються основні гарантії особистої свободи та недоторканності особи спираючись на свободу вільного стану людини. Об'єктивна сторона цього складу злочину складається з трьох форм:

- 1) торгівля людьми;
- 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина;
- 3) вербування, переміщення, переховування, передача чи одержання людини.

Обов'язковою ознакою останнього вищезазначеного пункту відповідно до логіко-граматичного визначення тексту цієї статті, є вчинення даних дій за допомогою одного з таких способів, а саме із використанням обману, шантажу чи уразливого стану, а у кваліфікованих складах із застосуванням чи погрозою насильства, використанням службового становища.

Виходячи з логіко-граматичного тлумачення тексту ст. 149 КК ми прийшли до висновку, що для вчинення передбаченого нею злочину у перших двох формах названі вище способи не є обов'язковими.

Щодо суб'єктивної сторони, то торгівлі людьми має характер вини у формі прямого умислу. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони торгівлі людьми є мета вчинення цього злочину, яка полягає у експлуатації. «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла

шістнадцятирічного віку на момент його вчинення, причому відповідно до нової редакції статті як та, котра передає людину, так і та, що її одержує, вербує, переміщує, переховує» [12,ст.92].

З огляду на те, що проблема торгівлі людьми постає дуже гостро у всьому світі, кожна держава намагається виробити власні засоби та способи у протидії торгівлі людьми, спираючись на причини виникнення цього явища. Не є виключенням і Україна. Останніми роками прогрес України у протидії торгівлі людьми є значним, проте недостатньо досконалий у порівнянні із державами усього світу. Так, наприклад, у щорічній доповіді про торгівлю людьми у 2019 році Державного департаменту США зазначено про те, що Кабінет Міністрів України не дотримується мінімальних стандартів, що допомагають у боротьбі з торгівлею людьми, хоча вони й докладають багато зусиль у цьому напрямку. У статистичних даних, що були указані у звіті 2018 року, поліція ідентифікувала 275 потерпілих. У 2017-му році потерпілих громадян було вже 349. У той же час міжнародні організації у 2018 році знайшли в Україні 1265 потерпілих, порівняно із 1256 у 2017 році.

На нашу думку, для того, щоб більш сильніше протидіяти торгівлі людьми в Україні необхідно чітко розуміти причини виникнення цього злочину саме в нашій державі. У працях провідних науковців України вказана ціла низка класифікованих причин з торгівлі людьми. Якщо не конкретизувати кожен з таких причин, то можна поділити причини торгівлі людьми в Україні на зовнішні та внутрішні. Наприклад, І. Буреш, до зовнішніх причин торгівлі людьми відносить такі:

- недостатньо дієву систему протидії торгівлі людьми у світі (відкриття кордонів, спрощення можливості для подорожування; невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо

запобігання торгівлі людьми та захисту потерпілих осіб реальним умовам, недоробки у механізмі реалізації законів; корумпованість відповідальних органів, що повинні забезпечувати дотримання законності; неузгодженість міграційної політики з реальним станом щодо ринку праці в країнах; лояльне законодавство до занять проституцією у багатьох країнах світу; формування міжнародних кримінальних об'єднань; інтернаціоналізація тіньової економіки);

- попит на торгівлю людьми (береться до уваги попит на низькооплачувану працю та сексуальну експлуатацію з комерційною ціллю, особливо на експлуатацію дітей; працю у галузях, де основне населення не хоче працювати з багатьох причин, а саме з огляду на небезпечні умови праці);
- можливості для торгівців людьми (а саме фінансові винагороди за «живий товар»; не можливість покарання за вчинення злочинів, мінімальний ризик негативних наслідків для торгівців; відсутність справедливості для потерпілих або потенційних жертв, що дає можливість торгівцям користуватися своєю безкарністю);
- пропозиція, наявність потенційних жертв (а саме бідність та економічна нерівність між країнами та регіонами; обмеження пропозиції працевлаштування у своїх країнах; війни чи збройні конфлікти; відсутність реєстрації при народженні, а також легального статусу та громадянства більшості населення, особливо національних меншин)» [13, с. 116].

Також ми можемо погодитися із тезою Н. М. Дідик, щодо до внутрішніх передумов торгівлі людьми відносить:

- економічні передумови;
- соціальні передумови;
- психологічні передумови;
- інформаційні передумови;
- правові передумови.

Науковець зазначає проте, що «економічними передумовами є економічна криза у державі; наявність тіньової економіки у середині державі; нерівність у сфері розподілу благ; нехтування принципами соціальної справедливості; соціальна нерівність у країні; високий рівень безробіття серед громадян; маленький вибір у сфері можливостей працевлаштування; низький рівень грошового доходу населення; низький рівень життя більшої частини населення, перш за все стосовно молоді; несприятливі побутові життєві умови; матеріальна зацікавленість.

Соціальними передумовами є склад сім'ї ,а саме багатодітність; розлучення; стосунки у сім'ї (відсутність батьківської опіки над дітьми); насильство в сім'ях ; авторитарність батьків (жорстокість та занедбаність з боку батьків, членів родини або оточення людини); очікування фінансової допомоги від одного з членів сім'ї; виїзд членів родини за кордон; девіантна поведінка батьків (тобто алкоголізм, наркозалежність, кримінальна діяльність); низький рівень освіти громадян; недостатньо професійні навички людини. Беручи до уваги психологічні передумови, то ними можуть бути «неправильні» моральні цінності більшої частини населення та їхня деструктивність. На це є багато причин, а саме неблагополуччя у родині; бездоглядність або надмірно жорсткий контроль, що може бути спусковим механізмом протидії, незалежно від фінансового стану родини; слабкий емоційний контакт з членами родини; недоліки у статево-рольовому вихованні; викривлена розуміння позитивного образу

«Я»; система цінностей у родинному зв'язку; відсутність духовності; ствердження людини за рахунок іншого; кризовий стан, у якому знаходяться українські громадяни, що призводить до їх беззахистності, поганий психологічний стан громадян.

Інформаційними передумовами є незнання українських громадян їх можливостей щодо правил працевлаштування та перебування їх за кордоном та їх наслідки; поширення багатообіцяючих реклам та невірна інформація у них; незнання своїх прав громадянами; стереотипи у вихованні нав'язані соціумом тощо.

Правовими передумовами торгівлі людьми є відсутність належного захисту потерпілих у цьому злочині; недостатній правовий захист українських громадян від кримінальних «торгівців людьми» як в Україні, так і за її межами; недостатнє покарання злочинців» [14, с. 104.]. Таким чином, автор визначає причини торгівлі людьми в Україні, які в подальшому дозволяють залучати усі можливі сили та засоби, які допоможуть у мінімалізації прояву цього явища.

На нашу думку чинники потягу і підбочування до скоєння цього злочину ми можемо поділити на економічні, екологічні, політичні та соціальні. Домінуючими, на нашу думку, все ж таки являються економічні й соціальні чинники, адже торгівці людьми приймають рішення про вчинення злочину з комерційною вигодою, а жертви - з огляду на соціальні проблеми, що підштовхують їх до експлуатації. Якщо ми проаналізуємо сфери у яких переважають жертви примусової праці, то вони є однаковими у країнах всього світу, а саме це сфери секс-індустрії, сільського господарства, будівництва, виробництва. У той же час, кожна країна має свої певні особливості щодо протидії торгівлі людьми. Жертви торгівлі людьми та їх експлуатація в Україні бувають у різних галузях, а

саме це може бути галузь будівництва, сільського господарства, домашня робота, галузь лісозаготівельної промисловості, жебрацтві та секс-індустрії. Кількість українських жертв торгівлі людьми та їх експлуатація змінювалася з початком війни на Сході України.

1.2. Основні положення Закону України «Про протидію торгівлі людьми» і підзаконні нормативно-правові акти на його виконання

Міжнародно-правові акти щодо протидії торгівлі людьми, учасницею яких стала Україна, вимагають криміналізувати ці явища і разом з тим їхню безпосередню імплементацію у правозастосовній практиці та національному законодавстві України. Виходячи з вищезазначеного в Україні 20 вересня 2011 року було прийнято Закон «Про протидію торгівлі людьми» (№ 3739-VI) [15], який набрав чинності 15 жовтня 2011 року. У цьому законі чітко зазначені організаційно - правові засади щодо протидії торгівлі людьми, а також засади міжнародного співробітництва у цій сфері та основні напрями державної політики, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, постраждалих від торгівлі людьми, та порядок надання таким людям допомоги. В той же час із прийняттям цього Закону були внесені зміни до чинних нормативно-правових актів, які регулюють питання щодо надання соціальних послуг. Наприклад, у категорії «осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах», додали й осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Але потрібно звернути нашу увагу, що не зважаючи на те, що Закон України «Про протидію торгівлі людьми» не встановлює меж між видами експлуатації та не відокремлює торгівлю людьми з метою експлуатації праці, саме в цьому Законі повністю визначається термін «торгівля людьми» відповідно до Палермського протоколу від 2000 року. Також Закон не відокремлює права особи щодо надання правової допомоги, з огляду на вид експлуатації, який був застосований стосовно цієї людини. Виходячи з вищесказаного, будь-яка постраждала від торгівлі людьми людина має право на отримання

медичної, психологічної, правової та іншої допомоги, які чітко визначені у статтях 14 та 16 Закону. У статті 16 Закону йде мова про те, що «особа, якій було встановлено статус постраждалої від торгівлі людьми, має право:

- на забезпечення особистої безпеки та поваги;
- безкоштовне одержання інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє сама особа;
- медичної, психологічної, соціальної, правової та іншої необхідної допомоги;
- тимчасового розміщення за бажанням постраждалої особи та у разі відсутності житла в закладах допомоги для осіб, які є постраждалими від торгівлі людьми, на строк до трьох місяців, що у разі потреби може бути продовжено за рішенням місцевої державної адміністрації, зокрема у зв'язку з участю в якості постраждалого або свідка у кримінальному процесі;
- відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, передбаченому Цивільним кодексом України;
- одноразової матеріальної допомоги у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; допомоги у працевлаштуванні та реалізації права на освіту і професійну підготовку».

Також виходячи з положень у цьому Законі «іноземці та особи без громадянства, яким був встановлений статус постраждалих від торгівлі людьми на території України, окрім вищезазначених прав, мають право:

- на безоплатне отримання послуг перекладача, тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців, який може бути продовжено у разі необхідності, зокрема у зв'язку з їхньою участю в якості постраждалих або свідків у кримінальному процесі;

- на постійне проживання на території України в порядку, встановленому чинним законодавством».

Звертаємо вашу увагу на те, що надзвичайно важливим є надання допомоги цим особам, і ця допомога не залежить від звернення таких осіб до правоохоронних органів та участі цих осіб у кримінальному процесі та наявності документів, що посвідчують особу (ч. 6 ст. 16). Цей Закон чітко «забороняє утримання постраждалих від торгівлі людьми іноземців та осіб без громадянства в установах тимчасового тримання, їх примусове повернення чи примусове видворення» (ч. 5 ст. 14). Для виконання цього Закону та його практичного застосування 21 березня 2012 року Кабінет Міністрів України затвердив «Державну цільову соціальну програму з протидії торгівлі людьми до 2015 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2012 року № 350). Завданнями цієї Програми є:

- подальше удосконалення законодавства у сфері протидії торгівлі людьми;
- проведення перевірки діяльності закладів, у яких надається допомога особам, що постраждали від торгівлі людьми;
- створення єдиної системи моніторингу заходів щодо протидії торгівлі людьми, що здійснюють на національних та регіональних рівнях, а також їхня ефективна оцінка;
- підвищення професійного рівня працівників, що повинні надавати допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми та повинні здійснювати їх реабілітацію та соціальну реінтеграцію;
- організація з первинної профілактики щодо торгівлі людьми;
- забезпечення у наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми».

У програмі передбачено проведення просвітницької діяльності з питання зайнятості серед громадян в Україні та забезпечення і регулювання трудової міграції, з метою профілактики злочину торгівлі людьми та експлуатації праці людини.

На виконання положень цього Закону були розроблені такі підзаконні нормативно-правові акти, а саме:

- Постанову Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 року № 417 «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми»;

- Постанову Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 року № 660 «Про виплату одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми»;

- Постанову Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 року № 783 «Про Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми»».

Варто звернути нашу увагу на те, що у процесі надання допомоги постраждалим особам дуже важливим являється забезпечення цих людей рівними правами та отримання рівноцінної допомоги незалежно від їхньої статі, віку, національності, громадянства, наявності їх реєстрації за місцем проживання тощо. Іноземці та особи без громадянства, що стали жертвами торгівлі людьми в нашій країні, мають такі самі права і мають можливість щодо отримання допомоги, як і громадяни України.

МОМ уже понад 22 років надає допомогу постраждалим від торгівлі людьми в Україні, і понад 17 000 з них отримали медичну, психосоціальну та юридичну допомогу. Також вони отримали професійну підготовку та обладнання для того, щоб розпочати нове життя.[16]

1.3. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми

Відповідно до національного кримінального законодавства «торгівля людьми як злочин згідно з ч. 1 ст. 149 КК України, уособлює в собі вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи вразливого стану особи» [17].

«Кваліфікуючими обставинами в цьому складі злочину являється торгівля неповнолітніми особами, щодо кількох осіб, або повторно, чи за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням її службового стану, або особою, від якої потерпіла людина була у матеріальній або другій залежності, або об'єднанні з насильством, що не являються небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої людини або її близького оточення, або з загрозою застосування цього насильства. Кваліфікуючими обставинами є дії, вчинені до малолітньої людини, чи організованою групою, чи поєднанні з насильництвом, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або його сім'ї, або з погрозою застосування такого насильства, чи якщо вони спричинили тяжкі наслідки» [17].

Законодавцем у диспозиції ст. 149 КК України застосовується термін «торгівля людьми», утім чинні норми кримінального права не дають точного визначення вищезазначеного терміна. У судовій та кримінально-правовій практиці торгівля людьми уподібнюється з купівлею-продажем людини як товару. Окрім того непоодинокими є випадки, коли торгівлю людьми суди визначають як купівлю - продаж у цивільно-правовому контексті та застосовують цивільно-правовий аналіз правочину купівлі-продажу до цих правовідносин. А також вказують на наявність

визначальних умов та зобов'язань, що відзначаються у цивільно-правових відносинах. Під час учинення злочину на практиці, за ст. 149 КК України, купівля-продаж у класичному цивільно-правовому значенні не має місця, але змістовним для вирішення справ про торгівлю людьми є сам факт передачі людини (або управління нею), незважаючи на інші зобов'язання, які характерні правочину купівлі-продажу, такі як ціна, факт та форма сплати за передачу людини, тобто боргова кабала передбачає оплату шляхом її відпрацювання. Об'єктом торгівлі людьми у законодавстві передбачено свободу (волю), честь або гідність особи. Обов'язковою ознакою складу злочину, що передбачена ст. 149 КК України, є предмет злочину. «Предметом цього злочину є людина. Ні труп людини, ні її органи тканини не можуть бути предметом зазначеного злочину. Тому виходячи з вищезазначеного намагання вчинити діяння стосовно мертвої людини можуть бути розцінені тільки як замах на торгівлю людьми (у разі неусвідомлення винними того, що людина, яка є предметом угоди, померла). Вчинення жінками будь-яких незаконних дій щодо своїх ненароджених дітей під час вагітності не створює складу закінченого злочину та може бути кваліфіковане як замах на торгівлю людьми» [18, ст. 20].

Об'єктивна сторона складу злочину є самим важливим для практичної діяльності елементом складу злочину. Шляхом дослідження об'єктивної сторони робимо висновки про зміст інших елементів складу злочину, алюбий висновок у кримінальній справі здійснюється виключно за матеріальними слідами, який залишається після злочину у реальній дійсності.

«У правозастосовчій практиці працівниками правоохоронних органів насамперед установлюється об'єктивна сторона складу злочину [19, ст. 116]. Цей злочин має такі форми:

- 1) торгівля людьми;
- 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина;
- 3) вербування;
- 4) переміщення;
- 5) переховування;
- 6) передача;
- 7) одержання людини».

Якщо брати до уваги суспільну небезпеку такого злочину, як торгівля людьми, достатньо буде установити факт домовленості на продаж людини з певними умовами і сам факт передачі людини (чи управління людиною). Чинне законодавство не вимагає обов'язкової умови щодо кваліфікації цього злочину за ст. 149 КК України, тобто «установлення одноразової передачі або сплати коштів за товар- людину, адже купівля- продаж може бути з відстрочкою платежу або злочинці можуть домовлятися про сплату коштів від продажу людини певний час часу, за який постраждала особа зможе відпрацювати частину коштів».

Торгівля людьми незалежно від форми її зовнішнього прояву може учинятися лише за умови прямого умислу. Отже, наявність згоди потерпілої особи свідчить про відсутність прямого умислу у вчиненні торгівлі людьми. Виходячи з цього це свідчить про відсутність складу злочину взагалі. Також деякі складнощі можуть виникати ще під час встановлення складу учасників – суб'єктів складу злочину, які передбачені у ст. 149 КК України. А саме йдеться про те, що факт купівлі-продажу людини може бути здійснений тільки між вербувальником та особою, що у

подальшому здійснюватиме експлуатацію людини, або має місце торгівля людьми між іншими суб'єктами, адже у більшості випадків суди стикаються з тим, що в кримінальних правопорушеннях відсутній покупець. У такому випадку, коли вербувальник у подальшому сам здійснює експлуатацію потерпілої особи, кримінальна відповідальність не виключається та повинна бути застосована згідно ст. 149 КК України за вербування, переміщення, передачу, переховування, одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням одного зі способів впливу на людину.

Основними проблемами щодо запобігання такому виду злочину й виявлення його являється те, що не всі жертви можуть або бажають звернутися за допомогою. Багато жертв навіть не знають, куди можна звернутися за правовою допомогою. Дуже часто перешкодою є така обставина, що правоохоронні органи зарубіжних держав зрікаються співпрацювати з правоохоронними органами України.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

2.1. Система протидії торгівлі людьми у правозастосовчій практиці України

На нашу думку актуальність організації ефективної системи протидії торгівлі людьми в Україні відзначається її позицією (країна-постачальник, країна-транзитер і країна-реципієнт) та за рейтингом (Україна є однією з країн лідерів у Європі за швидкостями поширення та займає останні місця в організації протидії даному злочину) у міжнародному суспільстві, яке веде боротьбу із вказаним явищем. Причини існування і становлення соціально-кримінального явища торгівлі людьми діють у комплексі, але майже повсякчас корелюються із рівнем та якістю життя та соціальними катаклізмами.

Актуальним для України є невідповідність між обізнаністю та поведженням громадян з ризикової групи, дефіцит або відсутність економічних альтернатив, ризикованість у міграції. В Україні в попередні роки фіксуються як позитивні (спад показників стосовно кількості постраждалих від торгівлі людьми і дітей зокрема), так і негативні (зростання кількості інцидентів внутрішньої торгівлі людьми та експлуатації іноземців та осіб без громадянства) тенденції в сфері протидії торгівлі людьми.

За перше півріччя 2020 року Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні фіксує понад 800 постраждалих від

досліджуваного явища та надало їм кваліфіковану допомогу. Зростання статистики на 40% порівняно з першим півріччям минулого року вражає.[20] На нашу думку у кризових ситуаціях, таких як нинішня пандемія COVID-19, вразливість мігрантів та інших суб'єктів предмету дослідження до торгівлі людьми й експлуатації наростає. Люди опиняються у групі ризику через те, що утрачають засоби до належного існування внаслідок пандемії. Водночас, раніше постраждали від торгівлі людьми, стають ще більш вразливішими через економічну ситуацію у країні.

На наше судження основними завданнями у сфері боротьби з торгівлею людьми є:

- виявлення причин та сприяючих передумов щодо торгівлі людьми, та вживання контрзаходів для їх усунення;
- забезпечення заходів для узабезпечення осіб, визнаних потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо явища, що досліджується;
- виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;
- притягнення до відповідальності, у т.ч кримінальної, осіб,що причетні до торгівлі людьми;
- забезпечення та поновлення прав постраждалих від торгівлі людьми;
- робота з інформування суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми» [21].

Чіткий аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів, які сприяють торгівлі людьми в Україні провів О.Святун.

«Зовнішніми факторами, які сприяють участі України у міжнародній торгівлі людьми та обумовлюють участь нашої країни як країни – транзитера, країни - походження та країни – реципієнта, є:

- недостатня дієздатність системи міжнародної протидії торгівлі людьми, зокрема, брак або взагалі відсутність механізмів реалізації міжнародних угод у сфері боротьби з торгівлею людьми та незаконною міграцією;
- зміцнення внаслідок недостатньої протидії транснаціональним організованим злочинним групам; «прозорість» та недостатня захищеність кордонів;
- неузгодженість міграційних політик держав-учасників;
- невиправдана лояльність законодавства щодо заняття проституцією у багатьох країнах тощо» [22].

Також хочемо додати що до зовнішніх чинників входить великий попит на дешеву робочу силу у багатьох галузях економіки та злочинному бізнесі, наприклад секс-індустрії. Разом з тим також сприяючим розвитку злочину торгівлі людьми є наявність можливостей для скоєння цього злочину, а саме мінімальний ризик притягнення до кримінальної відповідальності; пропозиція та наявність потенційних жертв, що обумовлюється соціально-суспільною нерівністю та економічними диспропорціями територій країни.

Що стосується внутрішніх чинників такого явища як торгівля людьми, то слід звернути увагу, що вони пов'язані з соціальними, економічними та правовими галузями сучасного життя, і також

обумовлюються соціальною нерівністю та економічними диспропорціями територій.

З початку нульових років за допомогою до громадських організацій звернулись понад 15 тисяч українців, які постраждали від торгівлі людьми [23].

Проводячи аналіз міжнародно-правових актів та багатьох наукових публікацій, дозволяє на вказати на сутність торгівлі людьми. Більшою мірою вона розглядається та сприймається як проблема боротьби зі злочинністю. «Протидія в цьому випадку виглядає як застосування покарання кримінального характеру, розвитку та взаємодії дій поліцейських та інших правоохоронних підрозділів, налагодженню термінового і постійного інформаційного обміну, що має оперативний інтерес» [24, с. 53.]

Також потрібно звернути увагу на вклад міжнародних правоохоронних, поліцейських організацій, в тому числі Інтерполу, для координації зусиль у протидії торгівлі людьми та іншим злочинам інтернаціонального характеру. «Інтерпол є визначальною міжнародною організацією, яка завдяки унікальності своєї структури, правовому забезпеченню й технічній базі виконує ефективну та доцільну координацію міжнародного поліцейського співробітництва у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми» [25, с.135]. Міжнародну організацію кримінальної поліції – Інтерпол в Україні представляє Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу), що є координаційним центром взаємодії правоохоронних органів країни з компетентними органами зарубіжних держав щодо ведення боротьби зі злочинністю, що має інтернаціональний характер та розповсюджується за межами нашої країни. В тому числі це стосується й торгівлі людьми.

Зауважимо, що підрозділ який займається організацією виконання функцій Національної поліції як Національного центрального бюро Інтерполу, є робочий апарат Укрбюро Інтерполу.

Головними і «найважливішими задачами роботи апарату НЦБ Інтерполу в Україні є взаємодія з Генеральним Секретаріатом Інтерполу, а саме:

- використання оперативних електронних реєстрів інформації (баз даних) Генерального Секретаріату;
- співпраця (в тому числі міжнародна) в рамках активних проектів Інтерполу;
- збір, обробка та обмін аналітичною інформацією щодо сучасних тенденцій розвитку транснаціональної злочинності;
- збір, обробка та обмін інформацією щодо передового досвіду правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю;
- організація та забезпечення участі представників правоохоронних органів України у міжнародних заходах (конференціях, семінарах, робочих зустрічах), що проводяться Інтерполом;
- співпраця щодо організації таких заходів в Україні;
- організація навчання і стажування працівників робочого апарату НЦБ Інтерполу в Генеральному Секретаріаті» [26, с. 32].

Виходячи з вищевказаного можемо зробити висновок, що однією із значущих ролей Укрбюро Інтерполу є міжнародний розшук осіб, які вчинили злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Його здійснюють відповідно до міжнародних договорів, Статуту Організації та рішень Генеральної Асамблеї Інтерполу, національного законодавства держав-

членів Інтерполу. У межах міжнародного розшуку правоохоронні органи України проявляють ініціативу у проведенні оперативно-розшукових заходів на території однієї, декількох або всіх держав-учасниць Інтерполу, виконують публікацію міжнародного повідомлення Інтерполу, розміщують в банках даних Генерального секретаріату Інтерполу усю потрібну інформацію щодо осіб, яких розшукують або інших осіб, у том числі громадян України, які не перебувають у розшуку, але є учасниками організованої злочинної групи або схильні до вчинення важких злочинів, зокрема таких, що пов'язані з торгівлею людьми на території різних держав.

На думку Стратонова В. М. «важливим питанням та першоосновою є початок кримінального провадження. Для нього властиві привід та підстави, та законодавств чий регламент процедури звернення заявника до відповідного уповноваженого органу з заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення, встановлено перелік органів досудового розслідування, які здійснюють свою діяльність на законних підставах на території України» [27,ст.168].

«Не завжди особа відносно якої вчинено протиправне вчинок має змогу оповістити про такі дії, а саме її викрадення з послідуною передачею третім особам або інша незаконна угода щодо людини. Фактично такі злочини лишаються у ряді латентних, оскільки зазвичай зловмисники вибирають об'єкт по відношенню до якого мало хто буде звертатись до правоохоронних органів, це особи самотні, які проживають одні, не мають близьких та родичів тощо. В ході проведення системного порівняльного аналізу процесуальних прав заявника та потерпілого як учасників кримінального провадження вкрай необхідно звернути увагу на те, що заявник як особа якій стало відомо про факт будь-якого

кримінального правопорушення, що вчинене не відносно неї, та яка проявила вірну суспільно-правову позицію, має прагнення та бажання до боротьби зі злочинністю, звернулась до уповноваженого органу із заявою про протиправне діяння, тобто фактично є найпершим учасником кримінального провадження, а також ініціатором досудового розслідування, необґрунтовано не наділений рядом процесуальних прав які викликали підвищення дієвості та об'єктивності кримінального провадження. Тому необхідно звернути увагу на ряд процесуальних прав, які допомагатимуть підвищенню дієвості та об'єктивності кримінального провадження. Процесуальні права заявника порівнюючи з іншими учасниками, зокрема правами потерпілого є досить примітивними, що в свою чергу не дозволяє йому здійснювати контроль за об'єктивністю та законністю діяльності органів до судового розслідування, особливо по злочинам пов'язаних з незаконною торгівлею людьми. Це обумовлюється відсутністю реальних процесуальних важелів та відповідних правових механізмів. Зазначене вимагає необхідність наділення заявника вагомими процесуальними правами які будуть актуальними та сприятимуть ефективності в кримінальному провадженні» [27,ст.168].

2.2. Шляхи вирішення проблем та заходи протидії торгівлі людьми у світі

Діяльність міжнародних організацій урядового та неурядового типу є основною умовою функціонування нинішньої міжнародної системи в сфері протидії торгівлі людьми у світі. «Розроблені в їх рамках механізми співробітництва держав та представників громадянського суспільства є неоціненними для боротьби із такою комплексною проблемою, як торгівля людьми» [28, с. 167].

На початку 21 сторіччя торгівля людьми залишається глобальним викликом суспільству. «На теперішній час протидію торгівлі людьми простежуємо на всіх рівнях: глобальному (ООН та її структури, Інтерпол), регіональному (ОБСЄ, Рада Європи, ЄС) та державному (державні механізми протидії). Суверенні країни, що зіштовхнулися з проблемами, які загострилися в останні роки, не можуть впоратися з ними самостійно. На допомогу приходять міжнародні організації, координовані ООН» [29, с.83].

В Організації Об'єднаних Націй створено низку структур, зокрема: «Комісію із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, Спеціальну робочу групу Комісії з протидії торгівлі людьми (далі: Робоча група), Управління Верховного комісара ООН з прав людини, посаду спеціального доповідача ООН з питань боротьби з насильством над жінками. У межах ООН загальну відповідальність за вивчення рабства у всіх його аспектах несе Робоча група з сучасних форм рабства. Усі ці структури спільно працюють над вивченням на вкоченням питань, пов'язаних з торгівлею людьми, у міжнародні, регіональні і національні

ініціативи щодо протидії цьому явищу та здійснюють спостереження за ним» [29, с. 84].

Спеціалізовані органи ООН, такі як Міжнародний фонд допомоги дітям (UNICEF, ІМСЕР), УВКБ ООН та ПРООН приділяють величезну увагу проблемам торгівлі людьми та проводять освітньо-інформаційні, благодійні програми та програми розвитку. На теперішній час найголовнішим міжнародним документом щодо протидії торгівлі людьми є «Конвенція ООН проти міжнародної організованої злочинності та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, насамперед жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію». Система органів ЄС та акти, які ухвалює ця система є сучасним інституційним дієвим механізмом ЄС у протидії торгівлі людьми. Він має на меті реалізувати цінності ЄС, здійснювати його цілі, слугувати його інтересам, а також інтересам його громадян і держав-учасників, забезпечувати послідовність, ефективність і наступність його політики і дій» (ст. 13 ДЄС). «Інституційний механізм ЄС щодо протидії торгівлі людьми має складну конструкцію, основу його організаційної структури складають Європейський парламент, Європейська рада, Рада, Комісія, Європейський координатор з протидії торгівлі людьми, команда експертів ЄС щодо торгівлі людьми, Європоліція» [29, с. 84].

Торгівля людьми стосується практично всіх держав – учасниць ОБСЄ,але Україна серед них є країною походження, транзиту або призначення. Ця сучасна форма рабства є пригніченням людської гідності і часто пов'язана з психологічним і фізичним насильством. «ОБСЄ включає широкий спектр питань, що відносяться до протидії торгівлі людьми: права людини і верховенство закону; корупція і боротьба зі злочинністю; дискримінація та нерівність; питання економічної, трудової та міграційної

політик. Наприкінці 2003 року Організація створила Бюро і створила посаду Спеціального представника і координатора по боротьбі з торгівлею людьми, щоб допомогти державам-членам у розробці та реалізації ефективної політики по боротьбі з торгівлею людьми. У справі захисту жертв Бюро Спеціального представника вживає підхід, заснований на правах людини і на врахуванні інтересів жертв» [30, с. 399].

Порядок дій ОБСЄ з боротьби з торгівлею людьми є основою для діяльності ОБСЄ в надання підтримки зусиллям держав – учасниць ОБСЄ по боротьбі з торгівлею людьми. Відносно дій на національно рівні можемо виділити три основні пункти з головними рекомендаціями: – попередження, включаючи підвищення обізнаності та усунення фундаментальних причин; – переслідування, включно розслідування і співпрацю з Міжнародними правоохоронними органами; – захист прав жертв, включаючи надання їм правової допомоги та компенсацій. У 2013 році додано 4й пункт в партнерських відносинах, звертаючи увагу на необхідність розширення співпраці з Міжнародним організаціями та іншими партнерами, в тому числі з питань, що стосуються правоохоронної діяльності, національних механізмів передачі та розгляду справ (НМІР) і спільної роботи від державних установ і приватного сектора. Ряд операцій ОБСЄ сприяють в збільшенні ефективності національних та місцевих органів влади, а також організацій громадянського суспільства в сфері застереження і боротьби з торгівлею людьми, посилення переслідування і надання допомоги постраждалим. Вони проводять освітньо-інформаційні заходи для поліцейських, прикордонників, суддів, прокурорів, адвокатів, соціальних працівників, релігійних лідерів і представників ЗМІ, а також опитування, дослідження та інформаційні кампанії для широких верств населення.

Великий вклад у боротьбу з торгівлею людьми зроблено в рамках Міжнародної організації праці (МОП). «МОП також активно здійснює програми технічної допомоги у боротьбі з дитячою працею, рабською працею та іншими неприйнятними формами експлуатації. МОП подає інформацію Робочій групі з сучасних форм рабства; своєю чергою, діяльність Робочої групи висвітлює те, як витримуються конвенції МОП, і ті випадки, коли МОП може надати допомогу у вирішенні проблем» [29, с. 85.]

Слід звернути увагу, що «вагомий вклад у протидію торгівлі людьми належить Всесвітній організації охорони здоров'я (ВООЗ). Під час слухань, що проводять у Робочій групі, представники ВООЗ підкреслюють, що сексуальна експлуатація, боргова кабала, торгівля дітьми та практика апартеїду становлять серйозну небезпеку для розумового та соціального розвитку дітей, які стали жертвами насилля. Експлуатація з сексуальною метою також збільшує небезпеку поширення вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ) та СНІДу» [29, с. 86]. «Рабство й практика, подібна до рабства, є предметом багатьох наради та доповідей, що здійснюють під егідою ЮНЕСКО. Наприклад, ЮНЕСКО курує дослідження Міжнародного католицького дитячого бюро з питань захисту неповнолітніх від інформації порнографічного характеру. Дитячий фонд ООН – UNICEF – відіграє визначну роль у здійсненні міжнародних стратегій, пов'язаних із сучасними формами рабства» [29, с. 86].

Одним із векторів роботи міжнародних громадських організацій (наприклад, «Інститут відкритого суспільства», «Співпраця жінок Сходу і Заходу») є «діяльність із допомоги та підтримки нових НДО з протидії торгівлі людьми та співпраці НДО у Центрально-Східній Європі та країнах СНД» [28, с. 170]. Отже, факт поширення в 21му столітті явища торгівлі

людьми, як одного з видів транснаціональної злочинної діяльності, кидає виклик усій світовій спільноті, захищаючи основні права і свободи людей та загальноприйняті норми і принципи міжнародного права. Заходи у боротьбі із цим явищем створюються на комплексному підході та втілюються шляхом консолідації зусиль урядових структур, міжнародних організацій, кожного окремого члена суспільства, як країн походження, так і країн призначення і транзиту.

2.3.Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн

На нашу думку торгівля людьми є однією з найжорстокіших форм порушення основних прав і свобод людини. Незалежно від виду експлуатаційної мети цей злочин має практично завжди тяжкі психофізіологічні та соціально-психологічні наслідки для постраждалих.

Постраждалі особи від торгівлі людьми, яким допомогла МОМ у першій половині 2020 року, зазнали експлуатації у більш ніж двох десятках країн, зокрема й в Україні. «Російська Федерація була і залишається головною країною призначення: 55% постраждалих, яким допомогло Представництво МОМ в Україні, зазнали експлуатації саме там. Друге місце анти рейтингу посідає Польща (28,7% постраждалих). Торгівля людьми всередині України, включно з тимчасово окупованим Кримом та непідконтрольними урядом територіями Донецької та Луганської областей, — у цьому рейтингу на третьому місці із показником 8%» [30].

Злочинність, пов'язана з торгівлею людьми, постійно розвивається вслід за намірами злочинців заробляти якомога більше від експлуатації

постраждалих і протидіяти зусиллям правоохоронних органів із протидії такій діяльності [32, с. 6]. Саме тому, на нашу думку, кримінальне законодавство, яке передбачає відповідальність за торгівлю людьми, потребує постійного трансформування та удосконалення із метою підвищення кримінально-правової протидії цій злочинності. Слід зазначити, що кримінально-правова норма щодо торгівлі людьми в Україні останнім часом зазнала чимало змін.

На сьогодні приблизно 180 країн мають законодавство, що дозволяє протидіяти проявам торгівлі людьми. Проте «кримінальні кодекси різних країн мають різне трактування даного злочину:

- виділяється в окремий склад злочину (Австрія, Данія, Російська Федерація, Франція, ФРН, Швейцарія);
- не виділяється в окремий склад та переслідується в рамках інших наявних законів (Австралія, КНР, Норвегія, Таїланд, Туреччина);
- не переслідується зовсім (Республіка Польща, Швеція)» [33].

Щодо українського законодавства - торгівля людьми карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої згідно ст.149 КК України.

Але на відміну від міжнародних актів, в українському законодавстві окремою формою виділяють торгівлю людьми, а саме вчинення актів купівлі-продажу людей без обов'язкової подальшої експлуатації. Здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, передбачає здійснення таких угод, як дарування, міна, надання в оренду, передача в рахунок погашення боргу тощо.

24 березня 1998 Україна однією з перших країн пострадянського простору криміналізувала відповідальність за такі дії. Ч. 1 ст. 124 «Торгівля людьми» дає таке визначення «відкрите чи таємне заволодіння людиною,

пов'язане із законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці» [34].

Виходячи з цього можемо помітити, що таке формулювання не передбачувало різних можливих злочинних дій, пов'язаних із торгівлею людьми, зокрема, якщо заволодіння людиною було відсутнє, а щодо потерпілих застосовувався обман або шантаж тощо. У статті Ч. 1 ст. 124 покарання за такі дії було передбачене у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років із конфіскацією майна або без такої, за ч. 2 (вчинені щодо неповнолітнього, кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб, із використанням посадового становища або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності) – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти р із конфіскацією майна або без такої, за ч. 3 (вчинені організованою групою або пов'язані з незаконним вивезенням дітей за кордон чи неповерненням їх в Україну, або з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки) – позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти р із конфіскацією майна.

Важливо звернути увагу, що покарання за такі дії і досі залишилося практично без змін.

Із прийняттям КК України 2001 р. законом вже більш чітко визначалось поняття цього злочину (ст. 149 КК України), а саме продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним

переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для наступного продажу або іншої передачі іншій особі чи особам із метою сексуальної експлуатації, використання її в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці. Згодом Верховною Радою України (далі – ВРУ) було переглянуто питання щодо вдосконалення цієї норми, адже «визначення торгівлі людьми не відповідало міжнародним стандартам, насамперед ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї» [35] (далі – Протокол), що доповнює «Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності» [36], ратифіковану Україною у 2004 р.

Як визначено у цьому протоколі торгівлею людьми є «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів». Беручі до уваги вищезазначене, «наступну редакцію статті було ратифіковано ВРУ в рамках Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення у заняття проституцією» від 12 січня 2006 р.» [37]. Попередню назву «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» було змінено на «Торгівля людьми або інша

незаконна угода щодо людини», тобто передача людини вже не була обов'язковою на основною ознакою цього злочину. Диспозиція ст. 149 КК України була сформульована таким чином: «Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи». Ця редакція ст. 149 КК України, як ми можемо бачити, стала вже більш схожою на визначення «торгівлі людьми», зазначеного у Протоколі, проте ще не відповідала в повній мірі міжнародним стандартам. «У зв'язку з цим до ст. 149 КК України знову були запропоновані та внесені численні зміни, які набрали чинності 06 вересня 2018 р.» [38] і відповідно до яких ст. 149 КК України має назву «Торгівля людьми» та передбачає кримінальну відповідальність за вчинення таких дій: «Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію». Слід зазначити, що за ч. 3 примітки до ст. 149 КК України відповідальність за вищевказані дії в ч. 1 ст. 149 КК, вчинені щодо малолітнього або неповнолітнього, настає незалежно від зазначених способів. Виходячи з диспозиції цієї статті, кількість здійснених способів вчинення цього злочину значно розширилася, а саме з використанням примусу, викрадення, матеріальної чи іншої залежності потерпілого або підкупу третьої особи, що контролює потерпілого. Що стосовно кваліфікуючих ознак за ч. 2 ст. 149 КК України, то вони залишилися практично незмінними. Покарання за такі дії

передбачене у виді позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років із конфіскацією майна або без такої. Що стосується кваліфікуючих ознак злочину, то їх кількість, як бачимо, збільшилась. Зокрема, законом додано вчинення таких дій щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками.

Натомість покарання залишилося без змін – позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна або без такої. До приміток статті було внесено ряд змін, які стосуються визначення того, що слід розуміти під експлуатацією. Насамперед, додано до наявного переліку примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом. Таким чином, під експлуатацією людини у даній статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. З огляду на нещодавні зміни до ст. 149 КК України, на нашу думку, законодавство України вимагає й надалі детального вивчення та трансформації у цій сфері відповідно до сучасних умов. Саме з метою подальшого покращення цієї норми доцільним є вивчення зарубіжного досвіду у цьому питанні.

Для проведення компаративістського дослідження нами було розглянуто більше трьох десятків зарубіжних кримінальних кодексів країн пострадянського простору та Європи, в яких встановлена відповідальність

за торгівлю людьми. Насамперед було проаналізоване кримінальне законодавство Республіки Білорусь, Республіки Грузія, Киргизької Республіки, Азербайджанської Республіки, Російської Федерації (далі – РФ), Республіки Молдова і зробимо відповідні висновки щодо можливості запозичення їхнього досвіду щодо кримінально-правової протидії такій злочинності.

Так, у КК Республіки Білорусь встановлена відповідальність за торгівлю людьми у ст. 181 «Торгівля людьми» [39], у ч. 1 якої зазначено: «Вербування, перевезення, передача, переховування або одержання людини з метою експлуатації, вчинені шляхом обману, або зловживання довірою, або застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства (торгівля людьми), караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років із конфіскацією майна». Кваліфікуючими ознаками торгівлі людьми за Кримінальним Кодексом Республіки Білорусь є вчинення:

- 1) щодо двох або більше осіб;
- 2) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства;
- 3) з корисливих мотивів;
- 4) групою осіб за попередньою змовою;
- 5) особою з використанням своїх службових повноважень;
- 6) особою, котра раніше вчинила злочин, передбачений цією статтею;
- 7) щодо вагітної жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 8) з вивезенням особи за межі держави;

9) щодо неповнолітнього незалежно від застосування будь-якого зі способів впливу, зазначених у ч. 1 цієї статті.

Такі дії стосовно чинного законодавства караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією майна. Щодо особливо кваліфікуючих ознак законодавством Республіки Білорусь відноситься: вчинені організованою групою, щодо малолітнього, або спричинили з необережності смерть потерпілого, або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або зараження ВІЛ, або інші тяжкі наслідки, що караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна. У примітці до цієї статті вказано, що під експлуатацією слід розуміти незаконне примушування людини до роботи або надання послуг (у т. ч. до дій сексуального характеру, сурогатного материнства, вилучення людини органів і (або) тканин) у разі, якщо він із незалежних від нього причин не може відмовитися від виконання робіт (послуг), включаючи рабство або звичаї, подібні до рабства. Маємо констатувати, що законодавство Республіки Білорусь щодо можливих способів вчинення торгівлі людьми ще не остаточно приведене у відповідність із міжнародними стандартами, проте містить певні позитивні моменти. Очевидно, що торгівля людьми може мати міжнародний характер або здійснюватися всередині країни. Тому вивезення особи за межі держави як кваліфікуюча ознака злочину вбачається більш ніж доречною. Стосовно запозичення для КК України досвіду кримінально-правової протидії торгівлі людьми в Республіці Білорусь розумним вважаємо додати до ч. 2 ст. 149 КК України кваліфікуючою ознакою «з вивезенням особи за межі державного кордону України чи незаконним утриманням її за кордоном», адже, враховуючи міжнародний характер цього злочину, таке діяння може мати вищий суспільно небезпечний ступінь.

Аналогічна «кваліфікуюча ознака передбачена в п. «г» ч. 2 ст. 127–1 Кримінального кодексу Російської Федерації (далі – КК РФ)» [40].

Слід зазначити, під торгівлею людьми у ст. 127-1 КК РФ йдеться про купівлю-продаж людини, інші угоди стосовно людини, а так само вчинені з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, переховування або одержання людини. Зазначимо, що диспозиція статті подібна до КК України окрім того, що російське законодавство не дає визначення можливим способам вчинення таких дій. Як ми можемо бачити у зв'язку з цим визначення «торгівлі людьми» все ще не відповідає міжнародним стандартам. У примітці 2 до цієї статті експлуатація відзначається як «використання заняття проституцією іншими особами або інші форми сексуальної експлуатації, рабська праця (послуги), підневільний стан». Слід зазначити, що поняттям експлуатації аналогічно до КК Республіки Білорусь встановлено значно менше імовірних її проявів, ніж у КК України. Основною ознакою є те, що російський законодавець зазначив як кваліфікуючу ознаку цього злочину «з метою вилучення органів і тканин» (п. «ж» ч. 2 ст. 127-1 КК РФ), тоді як у КК України та Республіки Білорусь вилучення органів входить у поняття експлуатації, тобто відповідальність за таке передбачена в основному складі злочину. Щодо інших кваліфікуючих ознак торгівлі людьми за ч. 2 ст. 127-1 КК РФ, не передбачених у чинній редакції ч. 2 ст. 149 КК України, то ними є: переміщення потерпілого через Державний кордон Російської Федерації або незаконне утримання його за кордоном (п. «г» ч. 2 ст. 127-1); використання підроблених документів, а так само з вилучення, приховування або знищення документів, що засвідчують особу потерпілого (п. «д» ч. 2 ст. 127-1); з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин (п. «ж» ч. 2 ст. 127-1); і) щодо жінки, яка завідомо для винного перебуває у

стані вагітності (п. «і» ч. 2 ст. 127-1). Позитивним фактором є наявність у примітці 1 цієї норми, на відміну від КК України та Республіки Білорусь, спеціального виду неодмінного звільнення від кримінальної відповідальності за наявності наступних умов: 1) особа вчинила вперше діяння, передбачені ч. 1 або п. «а» ч. 2 ст. 127-1 КК РФ; 2) особа добровільно звільнила потерпілого; 3) особа сприяла розкриттю вчиненого злочину; в діях особи не міститься інший склад злочину. Вважаємо, що такий підхід у протидії торгівлі людьми вартий уваги, він відповідатиме Протоколу, про який йшлося раніше. Покарання за торгівлю людьми (основний і кваліфікуючий склад злочину) в РФ менш суворе порівняно з покаранням за аналогічні дії в Україні та Республіці Білорусь, зокрема за ч. 1 ст. 127-1 КК РФ – до 6 років позбавлення волі, за ч. 2 – від 3-х до 10-ти років позбавлення волі.

Кримінальний кодекс Республіки Молдова [41], а саме ст. 165 «Торгівля людьми», передбачає кримінальну відповідальність за дії, подібні до КК України, проте покарання є більш жорстким- позбавлення волі на строк від 7 до 15 років. Відмінностями є деякі кваліфікуючі ознаки: щодо вагітної жінки; з особливою жорстокістю або зі звалтуванням, або з використанням зброї. Такі дії караються позбавленням волі на строк від 10 до 20 років. При вчиненні злочину за наявності кваліфікуючих ознак, аналогічних до КК України, відповідальність за такі дії передбачена у виді позбавлення волі на строк від 10 до 20 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від 3 до 5 років. Навідміну від попередньо досліджених нами Кримінальних кодексів є норма (ч. 4 ст. 165 КК Республіки Молдова) щодо жертв торгівлі людьми, яка встановлює їх звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення ними злочинів у зв'язку з цим процесуальним статусом, що теж

можемо запозичити для нашого законодавства. Окрім цього, кримінальна відповідальність передбачена за використання результатів праці або послуг особи, котра є жертвою торгівлі людьми, якщо це є відомо особі, яка здійснює таке використання (ст. 165-1 КК Республіки Молдова). Така особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно заявила про вчинення іншими особами злочинів торгівлі людьми або торгівлі дітьми, надала допомогу в розкритті відповідних злочинів або активно сприяла розслідуванню.

Натомість КК Азербайджанської Республіки [42] містить статтю «Рабство» (ст. 106 КК) у главі 16 «Злочини проти миру та безпеки людства», відповідно до якої під ним слід розуміти повне або часткове здійснення щодо людей правочинів, властивих правам власності. Караються такі дії позбавленням волі на строк від 5-ти до 10-ти років. Ті самі діяння, за ч. 2 цієї статті вчинені щодо неповнолітнього або з метою переміщення особи в іноземну державу, караються позбавленням волі на строк від 7-ми до 12-ти років. У свою чергу, работоргівля, тобто тримання особи з метою перетворення на невільника, або використання як невільника, його продажу або обміну, розпорядження ним, а також будь-яке діяння, пов'язане з работоргівлею або перевезенням невільників, а так само рабство на сексуальній основі або посягання на статеву свободу на основі рабства, караються позбавленням волі на строк від 5-ти до 10-ти років. Так само як у українському кодексі за змістом наявна ст. 144-1 «Торгівля людьми» КК Азербайджанської Республіки. Покарання за такі дії передбачене більш суворе. У виді позбавлення волі на строк від 5-ти до 10-ти років. Розглядаючи кваліфікаційні ознаки ст. 144-1 КК Азербайджанської Республіки, зауважимо, що відмінними від ст. 149 КК України є такі: щодо жінки, котра завідомо для винного перебувала у стані

вагітності, з переміщенням жертви торгівлі людьми через кордон Азербайджанської Республіки.

Особливістю КК Грузії щодо встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 143-1) [43] є те, що КК Грузії відносить «із вивезенням потерпілого за кордон» до особливо кваліфікуючих ознак злочину та установлює більш суворе покарання – позбавлення волі на строк від 12-ти до 15-ти років (п. «в» ч. 3 ст. 143–1). Окрім цього, торгівля неповнолітніми передбачена в окремій ст. 143-2 КК Грузії та встановлює за такі дії більш суворе покарання.

Порівнюючи КК Киргизької Республіки [44], можемо зазначити, що однією із кваліфікуючих ознак злочину «Торгівля людьми» (п. 5 ч. 2 ст. 171) є дії, пов'язані з переміщенням потерпілого через державний кордон Киргизької Республіки чи його незаконне утримання за кордоном, а однією з особливо кваліфікуючих ознак (п. 1 ч. 3 ст. 171), навідміну від вітчизняного законодавства вчинення дій із метою вилучення органів чи тканин для трансплантації. Передбачено цим кодексом і звільнення від кримінальної відповідальності підслідних осіб, якщо вони сприяють правоохоронним органам у виявленні та притягненні до кримінальної відповідальності організаторів, виконавців та інших співучасників процесу торгівлі людьми (ч. 4 ст. 171 КК Киргизької Республіки).

Отже, провівши аналіз законодавств декількох країн пострадянського простору, для КК України ми можемо рекомендувати декілька кваліфікуючих ознак: з вивезенням особи за межі державного кордону чи незаконним утриманням її за кордоном і вчинення дій з метою вилучення органів чи тканин для трансплантації. Крім того, вважаємо що є доцільним передбачити спеціальний вид обов'язкового звільнення від кримінальної відповідальності за торгівлю людьми за наявності особливих

умов, а також норму відносно звільнення від кримінальної відповідальності жертв торгівлі людьми у разі вчинення ними злочинних дій у зв'язку з цим процесуальним статусом.

Є сенс проаналізувати ще норми КК деяких країн Європи, що передбачають відповідальність за торгівлю людьми. Зокрема, нами було досліджене кримінальне законодавство Австрії, Італії, Іспанії, Нідерландів, Литви, Польщі, Франції, Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН). Слід звернути увагу на те, що багато держав Європейського Союзу, у яких торгівля людьми виділена як окремий склад злочину, здійснюють притягнення до кримінальної відповідальності, лише коли це пов'язано із проституцією, залишаючи поза увагою інші види діяльності, зокрема примусову працю (наприклад, Австрія, Нідерланди, ФРН, Литва, Польща тощо). Але в більшості європейських країн торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації є все таки кваліфікуючою ознакою злочину, і за такі дії передбачене більш суворе покарання.

Так, Кримінальний кодекс Італії встановлює відповідальність за торгівлю людьми (ст. 602 КК) і передбачає «жорсткі санкції, а саме покарання у виді позбавлення волі строком від восьми до двадцяти років. Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення таких дій щодо неповнолітньої особи з метою вилучення органів або з метою сексуальної експлуатації» [45].

Натомість, якщо йдеться про покарання за торгівлю людьми в Іспанії (ст. 177 КК Іспанії), воно менш суворе – «позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років» [46]. Поняття торгівлі людьми визначено у ч. 1 цієї норми закону є подібним до вітчизняного законодавства. Відмінним є те, що за ч. 11 ст. 177 КК Іспанії жертва торгівлі людьми звільняється від покарання за вчинені нею кримінальні злочини в ситуації зазваної

експлуатації за умови, що її участь у них була прямим наслідком ситуації насильства, залякування, обману чи жорстокого поводження та що існує адекватна пропорційність між зазначеною ситуацією та злочинним діянням. Вважаємо доцільним передбачити такий вид звільнення в КК України.

Кримінальний кодекс Австрії передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми в Розділі III «Злочини проти свободи» § 104-а «Торгівля людьми» [47]. Кримінально-караними відповідно до ч. 1 § 104-а є умисні дії стосовно вербування, прийняття, одержання, сприяння, перевезення, пропозиції чи передачі людини іншій особі з метою експлуатації, з використанням недобросовісних способів (сили, погроз, обману, залякування, використання психічного захворювання чи безпорадного стану тощо) щодо цієї особи. Експлуатація за ч. 3 § 104-а включає сексуальну експлуатацію, експлуатацію шляхом вилучення органів, експлуатацію праці, експлуатацію для жебрацтва, а також експлуатацію для вчинення караних діянь. Як бачимо, під терміном «експлуатація» австрійське законодавство визначає значно менше діянь порівняно з вітчизняним КК. Так, відсутні у визначенні залучення в боргову кабалу, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, використання у збройних конфліктах. Щодо способів вчинення злочину, то КК України також дає більш розширений перелік. КК Австрії називає їх просто «недобросовісними способами» та дає їх перелік у ч. 2 § 104-а: з використанням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я, обману, з використанням службового становища, скрутного становища, психічного захворювання або стану, що робить людину беззахисною,

заликування або підкупу особи, котра контролює потерпілого. Покарання за такі дії щодо повнолітньої особи передбачене у виді позбавлення волі від шести місяців до п'яти років (ч. 1 § 104-а), а за наявності кваліфікуючих ознак щодо неповнолітнього (ч. 5 § 104-а) й організованою групою (ч. 4 § 104 а) – позбавлення волі від одного до десяти років. Кримінальний кодекс Австрії (§ 104) передбачає також окрему норму за вчинення рабства, в якій зазначено, що кожен, хто займається торгівлею рабами або іншим чином позбавляє іншу особу своєї особистої свободи у формі рабства або подібної до рабства ситуації, а також той, хто примушує іншого бути поневоленим чи підданим рабству, карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років.

Трохи відрізняється норма, яка встановлює відповідальність за торгівлю людьми в КК ФРН (§ 232) [48]. А саме відмінними є способи вчинення цього злочину: з використанням скрутного особистого чи фінансового становища, безпорадності, пов'язаної з перебуванням у чужій країні особи віком до двадцяти одного року. Метою таких дій за КК ФРН є сексуальна експлуатація, трудова експлуатація, використання для жебракування, а також для вчинення караних діянь, утримання в рабстві, борговій кабалі, незаконне вилучення органів. Кваліфікуючими ознаками є такі: із застосуванням насильства або погрози його застосування, обману, викрадення людини, щодо особи, котра не досягла вісімнадцяти років, у разі виникнення загрози життю чи спричинення значної шкоди здоров'ю, з корисливою метою або організованою групою. Покарання за торгівлю людьми у ФРН аналогічне до покарання за такі дії в Австрії.

Отже, роблячи висновки на основі аналізу дослідження зарубіжного кримінального законодавства можемо зробити висновок, що питання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в різних країнах

вирішується по-різному, незважаючи на підписання ними міжнародних угод, що в свою чергу повинно простимулювати країни до закріплення у національних законодавствах єдиного унікального визначення торгівлі людьми та покарання за цей злочин.

ВИСНОВКИ

На жаль, державні інституції окремих країн не спроможні в повній мірі ефективно та адекватно протидіяти явищу, яке досліджується з багатьох причин. З-поміж чинників, які мають вплив на цю ситуацію, передусім варто зазначити забезпечення організаційно-правового характеру протидії торгівлі людьми, яке водночас потребує постійного трансформування й динамічної адаптації до швидкоплинних змін у злочинному середовищі; а також – недостатнє фінансово-економічне і організаційно-технічне забезпечення діяльності державних структур та правоохоронців, недостатність ефективних механізмів скоординованої оперативної правової та соціальної взаємодії і між державними органами, громадськими формуваннями та правоохоронними структурами, і закордонними партнерами України у цій сфері.

Глобальний характер досліджуваного злочину (вчинення на територіях, які підпадають під юрисдикцію різних держав) потребує генерації загальноприйнятих ознак при міжнародній кримінально-правовій кваліфікації вчиненого злочину, будь то як на етапі його кваліфікації, так і на етапі вироку про покарання, зокрема щодо визнання або невизнання пом'якшуючих або обтяжуючих обстав, призначення виду і строку покарання.

Протидія торгівлі людьми може існувати у різноманітних формах. У більшості країн існують спеціалізовані формування по боротьбі з торгівлею людьми. Крім того, найефективнішим Заходом є правове регулювання. На початку нульових років вступив в силу Протокол про торгівлю людьми [2]. У зв'язку з чим у наступні 5-7 років законодавство багатьох

країн доповнилося нормативними документами, пов'язаними з протидією торгівлі людьми.

Прийняті нормативні документи в сфері регулювання прав жертв торгівлі людьми і визначають кримінальне переслідування торговців, – є одним з найефективнішим заходом, спрямованим на боротьбу з торгівлею людьми. Вони регулюють норми чинного в різних країнах міжнародного права, що має свої відмінності. Крім того, наявність міжнародних нормативних документів дає можливість спростити ведення судом кримінальних справ, пов'язаних з торгівлею людьми, в будь-якій країні [3]. Торгівля людьми зачіпає практично всіх держав-учасників ОБСЄ в якості країн або походження, або призначення. Україна є членом цієї організації.

Україна має на меті більш активніше долучитися у процес міжнародного співробітництва у сфері боротьби з торгівлею людьми, а також до загальної протидії міжнародній організованій злочинності. Слід зауважити, що Україна на міжнародному та національному рівнях використовує всебічний підхід до проблем боротьби з торгівлею людьми. Зазвичай це проявляється у комбінуванні стратегії боротьби з торгівлею людьми як такою, боротьби з нелегальною міграцією та боротьби із міжнародною організованою злочинністю [5].

Підтверджена інформація, яка отримана правоохоронцями України в рамках проведених розслідувань за останні роки, а також аналітика інформації з інших джерел, показують, що проблематика торгівлі людьми з метою примусової праці становить серйозні загрози і Україні. При цьому проблема в Україні має всебічний характер, оскільки є прямий зв'язок з вербовкою, переміщенням та експлуатацією людей поза межами державних кордонів, всередині самої країни та із ввезенням іноземців для експлуатації їхньої праці в Україні [2]

Щодо норм чинного Кримінального закону України, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми, то вони потребують удосконалення як у частині кваліфікуючих ознак, так і стосовно спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за наявності певних умов. Отже, враховуючи досвід інших держав у цій сфері, з метою посилення кримінально-правової протидії цій злочинності вносимо пропозицію на такі зміни до ст. 149 КК України:

Доповнити ч. 2 ст. 149 КК України такими кваліфікуючими ознаками: з вивезенням особи за межі державного кордону України чи незаконним утриманням її за кордоном; з метою вилучення органів чи тканин для трансплантації.

Передбачити спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за торгівлю людьми у ч. 4 ст. 149 КК України: «Звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила злочин, передбачений ч. 1 або ч. 2 цієї статті, добровільно звільнила потерпілого (потерпілих) і сприяла розкриттю злочину». Доповнити ст. 149 КК України ч. 5 такого змісту: «Звільняється від кримінальної відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення потерпіла особа від цього злочину за умови, що її участь у них була наслідком застосування до неї насильства, залякування, обману чи жорстокого поводження».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва М. О., Касько В. В., Орлеан А. М., Пустова О. В. У країна як країна призначення для торгівлі людьми. Матеріали для практичного використання працівниками прикордонної служби, правоохоронних органів та суддями. К.: Фенікс, 2012. 120 с.
2. Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці. Науково-практичний посібник. К.: Фенікс, 2013. 152 с.
3. Гужвенко Т. Ю. Протидія торгівлі людьми.- URL:http://www.sspu.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=521. (дата звернення 19.10.2021)
4. Короткий огляд програми протидії торгівлі людьми МОМ в Україні. URL:https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_counter_trafficking_programme_2019_ukr.pdf (дата звернення: 19.10.2021).
5. БОРОТЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ. - URL:<http://zhytomyr-rda.gov.ua/hromadianam/protydiia-torhivli-liudmy/> (дата звернення: 19.10.2021).
6. Боротьба з торгівлею людьми: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (21 червня 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 208 с.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР . URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 19.10.2021).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод .- URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 19.10.2021).

9. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік. Генезис прав людини. - URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/> (дата звернення 19.10.2021)

10. Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці. Науково-практичний посібник. К. : Фенікс, 2013. 152 с.

11. Юридический портал Протокол Законы Стаття 149. Торгівля людьми/URL: https://protocol.ua/ru/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_149/ (дата звернення 19.10.2021)

12. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: Науково-практичний посібник / За ред. Г.П. Середи. К.: Варта, 2007. 168 с.

13. Буреш І. В. Державне регулювання у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 7. С. 115–118.

14. Дідик Н. М. Причини торгівлі людьми. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології*: матеріали III Міжнар. наук.- практ. інтернет-конференції. Луцьк. 2016. С. 102–105

15. Закон України про протидію торгівлі людьми.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення 19.10.2021)

16. МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ З МІГРАЦІЇ. URL: <https://iom.org.ua/ua/u-vseshvitniy-den-protydiyi-torgivli-lyudmy-mom-povidomlyaye-pro-sumnyu-rekord-v-ukrayini> (дата звернення 19.10. 2021)

17. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 19.10.2021)

18. Никифоряк Л.П., Орлеан А.М. Аналіз судової практики з питань застосування законодавства України щодо протидії торгівлі людьми. Київ: Фенікс, 2018. 88 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/analysis_of_judicial_practice.pdf (дата звернення 19.10.2021)

19. М.О. Васильєва, В.В. Касько, А.М. Орлеан, О.В. Пустова. Україна як країна призначення для торгівлі людьми. Матеріали для практичного використання працівниками прикордонної служби, правоохоронних органів та судьями. Київ: Фенікс, 2012. 120 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/krayina_pryzn4_layout_1.pdf

20. МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ З МІГРАЦІЇ. URL: <https://iom.org.ua/ua/u-vsesvitniy-den-protydiyi-torgivli-lyudmy-mom-povidomlyaye-pro-sumnyu-rekord-v-ukrayini> (дата звернення 19.10 20:21)

21. Закон України про протидію торгівлі людьми: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення 19.10.2021)

22. Святун О.В. Європейські механізми боротьби із торгівлею людьми: автореферат дис. канд. юрид. наук. Міжнародне право / О.В. Святун. Київ, 18 с.

23. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna> (дата звернення 19.10.2021)

24. Домброван О. І. Взаємодія правоохоронних органів України з правоохоронними органами ЄС у виявленні та розслідуванні фактів

торгівлі людьми та нелегальній міграції. Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції: Боротьба з торгівлею людьми (21 червня 2013 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2013. С. 53–56.

25. Торговля людьми. Справочное руководство ОБСЕ по обучению полиции. Серия публикаций ДТУ/ОСВПД. Т. 12. Вена, 2013. 209 с

26. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України на напрямку протидії торгівлі людьми. Київ: Цифра, 2007. 175 с.

27. Стратонов В.М. III Міжнародного науково-практичного симпозіуму АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ. ст.168

28. Монастирська Є. Діяльність міжнародних неурядових організацій із протидії торгівлі людьми. Вісник Львівського університету. Серія: Філософ.-політолог. науки. 2018. Вип. 16. С. 30–173.

29. Краєвська О. Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Ч. 3. С. 82–89.

30. Топчій А. Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ. К., 2008. 399 с.

31. Міжнародна організація з питань міграції в Україні. URL:<https://iom.org.ua/ua/u-vsesvitniy-den-protydiyi-torgivli-lyudmy-mom-povidomlyaye-pro-sumnyu-rekord-v-ukrayini> (дата звернення 19.10.2021)

32. Васильєва М.О., Касько В.В., Орлеан А.М., Пустова О.В. Україна як країна призначення для торгівлі людьми. Матеріали для практичного використання працівниками прикордонної служби, правоохоронних органів та судьями. Київ: Фенікс, 2012. 120 с.

33. Негодченко Д. О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. канд юрид. наук.: 12.00.08; Харківський нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 22 с.

34. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 2001-05 (втратив чинність 01 вересня 2001 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05> (дата звернення: 19.10.2021).

35. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності підписаний від імені України в м. Нью-Йорку 15 листопада 2001 р. Ратифікований ВРУ 04 лютого 2004 р. Набрання чинності для України 21 травня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791 (дата звернення: 19.10.2021).

36. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 15 листопада 2000 р. Ратифікована ВРУ 04 лютого 2004 р. Набрала чинності для України 21 травня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 19.10.2021).

37. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення у заняття проституцією: Закон України від 12 січня 2006 р. № 3316-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3316-15/ed20180828> (дата звернення: 19.10.2021).

38. Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами:

Закон України від 06 вересня 2018 р. № 2539-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-19#n5> (дата звернення: 19.10.2021).

39. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09 июля 1999 г. № 275-3. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900275> (дата звернення: 19.10.2021).

40. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ. URL: <http://docs.cntd.ru/document/9017477> (дата звернення: 19.10.2021).

41. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 г. № 985-XV. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30394923 (дата звернення: 19.10.2021).

42. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. № 787-IQ. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30420353 (дата звернення: 19.10.2021).

43. Уголовный кодекс Грузии от 22 июля 1999 г. № 2287. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=212> (дата звернення: 19.10.2021).

44. Уголовный кодекс Киргизской Республики от 02 февраля 2017 г. № 19. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8264/file/Kyrgyzstan_CC_2016_am_2019_ru.pdf (дата звернення: 19.10.2021).

45. Codice Penale. Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, № 1398. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/28/dei-delitti-contro-la-persona> (дата звернення: 19.10.2021).

46. Codice Penale. Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, № 1398. URL:

<https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/28/dei-delitti-contro-la-persona> (дата звернення: 19.10.2021).

47. Кримінальний Кодекс Австрії від 23 січня 1974 р. URL: <https://www.jusline.at/gegesetz/stgb> (дата звернення: 19.10.2021).

48. Кримінальний Кодекс Федеративної Республіки Німеччини від 15 травня 1871 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_232.html (дата звернення: 19.10.2021).